



احراری، عبدالله؛ شهابی زاده، فاطمه (۱۳۹۸). اثر بخشی درمان شناختی رفتاری مدیریت خشم مبتنی بر ذهن آگاهی بر انعطاف پذیری شناختی: نقش تعدیلی ادراک دلبستگی دوران کودکی.

DOI: 10.22067/ijap.v9i2.71548

پژوهش های روان شناسی بالینی و مشاوره، ۹(۲)، ۱۱۹-۱۰۱.

اثر بخشی درمان شناختی رفتاری مدیریت خشم مبتنی بر ذهن آگاهی بر انعطاف پذیری شناختی: نقش تعدیلی ادراک دلبستگی دوران کودکی

عبدالله احراری^۱، فاطمه شهابی زاده^۲

تاریخ دریافت: ۹۷/۶/۲۳ تاریخ پذیرش: ۹۸/۹/۲۳

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر بررسی اثر بخشی شناخت رفتار درمانی مدیریت خشم مبتنی بر ذهن آگاهی بر انعطاف پذیری شناختی دانش آموزان با نقش تعدیلی ادراک دلبستگی دوران کودکی است.

روش: روش این پژوهش نیمه تجربی بود. جامعه آماری شامل کلیه دانش آموزان پسر دوره اول متوسطه شهر درمیان سال تحصیلی ۹۵-۹۶ است. در مرحله اول به صورت تصادفی یک مدرسه انتخاب شد و سپس پرسشنامه دلبستگی بین ۱۵۰ دانش آموز توزیع شد و در نهایت ۴۰ دانش آموز دارای سبک ایمن (۲۰ نفر از ۳۲ دانش آموز) و نایمن (۱۰ نفر از ۲۹ دانش آموز) به هر دو والد به طور تصادفی انتخاب و در دو گروه آزمایشی (۱۰ ایمن و ۱۰ نایمن) و کنترل (۱۰ ایمن و ۱۰ نایمن) قرار گرفتند. برای گرد آوری داده ها از دو ابزار انعطاف پذیری شناختی (CFI) و ادراک دلبستگی دوران کودکی (CPA) استفاده شد. در مطالعه حاضر تحلیل کواریانس دو راهه چند متغیره (MANCOVA) مورد استفاده قرار گرفت.

یافته ها: نتایج تحلیل کواریانس نشان داد اثر اصلی گروه و دلبستگی و اثر تعاملی گروه و دلبستگی معنادار است ($P < 0/05$). اثر تعاملی نشان داد در هر دو گروه ایمن و نایمن (به ویژه در گروه نایمن) میزان هر سه خرده مقیاس انعطاف پذیری در گروه آزمایش نسبت به کنترل افزایش یافت که حاکی از اثر بخشی درمان شناختی رفتاری مدیریت خشم بر افزایش انعطاف پذیری است.

واژه های کلیدی: شناخت رفتار درمانی مدیریت خشم مبتنی بر ذهن آگاهی، انعطاف پذیری شناختی، سبک های دلبستگی

۱. کارشناس ارشد روانشناسی بالینی و نیروی آموزش و پرورش بیرجند، ahrari@gmail.com

۲. دانشیار گروه روانشناسی، واحد بیرجند، دانشگاه آزاد اسلامی، بیرجند، ایران، (نویسنده مسئول)، f_shahabizadeh@yahoo.com

مقدمه

اوایل نوجوانی، سال‌های تغییر و تحول در همه جنبه‌های رشد جسمی، ذهنی، عاطفی، روانی و اجتماعی است و خشونت بعنوان عامل بازدارنده در ارتباط با سلامت دانش‌آموزان نقش موثر دارد. خشم حالت هیجانی یا احساس درونی ناشی از برانگیختگی فیزیولوژیکی و شناخت و افکار مربوط به کینه‌توزی است (Del Vecchio & O'Leary, 2004). اختلال و بی‌اعتمادی در روابط میان فردی (از جمله روابط والد-فرزند) می‌تواند ناسازگاری و رفتار پرخاشگرانه و خشم را در پی داشته باشد (Taylor & Navaco, 2005). به بیان دیگر ارتباط‌های اولیه دوران کودکی، سبک‌های دلبستگی و دیدگاه فرد درباره خود و دیگران را شکل می‌دهد و روش سازماندهی تعامل‌های بین فردی را متاثر می‌سازد. در نظریه تحولی دلبستگی، بر تأثیر سازنده یا مخرب آن بر هیجانات، عواطف و رفتار و در مجموع شخصیت کودکی تأکید شده است. بسیاری از بررسی‌ها نشان داده‌اند افراد ایمن نسبت به افراد نایمن رفتارهای منفی، مشکلات عاطفی و خشم بیشتری دارند (Wright, 2017). بالبی با بررسی در کشورهای مختلف به الگویی مشابه دست یافت بدین معنا که محرومیت جدی از مراقبت مادر با روابط سطحی همراه با خصومت نسبت به دیگران تداعی می‌شود (Del Vecchio & O'Leary, 2004)، چرا که سبک دلبستگی در طول زمان دارای ثبات نسبی است و نحوه‌ی روابط ناسازگار بعدی فرد را با همسالان از جمله خشونت را پیش‌بینی می‌کند و در عدم رشد سالم روانی فرد اهمیت ویژه‌ای دارد. در مجموع اگر چه بعضی مطالعات (Commons, Duong, Li Going, 2019؛ Critchfield, Levy, Clarkin, & Kernberg, 2008) نشان داده‌اند دلبستگی دوران کودکی می‌تواند پیش‌بینی‌کننده عصبانیت و پرخاشگری در بزرگسالی باشد، اما مطالعات دیگر تمایز پیامدهای رشدی را با توجه به سبک دلبستگی ایمن و نایمن نشان داده‌اند، به عبارتی نتایج نشان داده‌اند دلبستگی نایمن دوران کودکی نقش مستقیمی در فرایندهای رشد ناسازگار ندارد بلکه می‌تواند تعدیل‌کننده تداعی بین خشم و پیامدهای ناسازگارانه رشد باشد (Brock, Kochanska, 2019)، لذا به نظر می‌رسد ادراک دلبستگی دوران کودکی بتواند نقش خشم در فرایندهای شناختی از جمله انعطاف‌پذیری شناختی^۱ را تعدیل کند. در این راستا در مطالعات دیگر نیز نقش دلبستگی نایمن در شکل‌گیری پاسخ‌های شناختی ناسازگارانه و غیر انعطاف‌پذیر تأیید شده است (Rodie, Goodall, Darling & McVittie, 2019; Hawkins & Saland, 2016). مطالعات دیگری نیز نقش سطوح پایین دلبستگی نایمن را در انعطاف‌پذیری نشان دادند (Cohen & Katz, 2015; Hamama-Raz, Bergman, Ben-Ezra, Tirosh, Baruch & Nakache, 2018; Morrarty, Dozier, Bernard, Terracciano, Moore, 2012). با این حال، تحقیقات بسیار کمی در رابطه

(Donovan, 2017)، به عبارتی دلبستگی با تسهیل پیشرفت در تنظیم احساسات و هیجانات منفی از جمله خشم، در ارتقای ذهن آگاهی نقش دارد (Onufrak, 2019)، بنابراین انتظار می‌رود دلبستگی اثر بخشی مداخله تنظیم هیجان خشم مبتنی بر ذهن آگاهی را متاثر سازد، که پژوهش حاضر به این مهم می‌پردازد. در مطالعات مذکور، مداخلات ذهن آگاهی و کنترل خشم به صورت تفکیکی انجام شده است و از طرفی نقش تعدیل‌کنندگی دلبستگی و البته پیامدهای آن بر سیستم شناختی نادیده گرفته شده است، لذا پژوهش حاضر مدیریت کنترل خشم مبتنی بر ذهن آگاهی را بر انعطاف‌پذیری شناختی دانش‌آموزان با ادراک دلبستگی ایمن و نایمن به والد مورد بررسی قرار می‌دهد.

روش پژوهش

جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

روش تحقیق حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از نوع نیمه تجربی است که از طرح پیش‌تست پس‌تست با گروه کنترل تبعیت می‌کند. جامعه آماری، کلیه دانش‌آموزان پسر دوره اول مقطع متوسطه شهر درمیان است که دارای حدود ۱۷۳۰ دانش‌آموز می‌باشد. در مرحله اول ابتدا به صورت خوشه‌ای تصادفی از بین مدارس، یک مدرسه و سپس از آن مدرسه به طور تصادفی ۶ کلاس انتخاب و پرسشنامه دلبستگی بین ۱۵۰ دانش‌آموز توزیع شد و در مرحله دوم به صورت هدفمند، ۴۰ دانش‌آموز دارای سبک ایمن (۲۰ نفر) و نایمن (۲۰ نفر) به هر دو والد به طور تصادفی ساده انتخاب و در دو گروه آزمایشی (۱۰ ایمن و ۱۰ نایمن) و کنترل (۱۰ ایمن و ۱۰ نایمن) قرار گرفتند به گونه‌ای که ۲۰ نفر ایمن به طور تصادفی در دو گروه، و ۲۰ نفر نایمن نیز به طور تصادفی در دو گروه آزمایش و کنترل قرار داده شدند. لازم به ذکر است بعد از جداسازی پرسشنامه‌های دلبستگی مخدوش، بقیه پرسشنامه‌ها مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفت (۱۲۰ نفر)، که از ۲۹ نفر با ادراک دلبستگی نایمن به هر دوی پدر و مادر (ارزیابی دلبستگی به هر والد به طور جداگانه انجام شد) (براساس مقیاس ۷ لیکرتی، نمره ایمن به هر یک از والدین کمتر از ۳ و نمره نایمن به هر یک از والدین بالاتر از ۴ در نظر گرفته شد)، ۲۴ نفر به طور تصادفی انتخاب شدند، افزون بر این از ۳۲ نفر با ادراک دلبستگی ایمن به هر دوی پدر و مادر، (نمره ایمنی بالاتر از ۵ و نایمنی کمتر از ۳ در نظر گرفته شد)، ۲۴ نفر به طور تصادفی انتخاب شدند، قابل به ذکر است انتخاب افراد مذکور بر اساس میانگین نمره ایمنی و نایمنی نیز تطبیق داده شد به گونه‌ای که افراد ایمن، نمره ایمن آنها از میانگین نمره ایمن بیشتر و نمره نایمن آنها از میانگین گروه نایمنی کمتر بدست آمد (۴ نفر در هر گروه بسته به سبک ایمن نایمن علاوه بر ۲۰ نفر انتخاب گردید).

ابزار تحقیق

در این پژوهش برای دستیابی به اطلاعات مورد نیاز از پرسشنامه زیر استفاده شد:

۱. ادراک دلبستگی دوران کودکی^۱: در مقیاس هزن و شاور (Hazan & Shaver, 1986) دلبستگی دوران کودکی نسبت به هر والد، شامل ۶ بند (۳ بند برای هر والد) است که روابط دوران کودکی را بر اساس مقیاس ۷ درجه ای برای هر یک از سبک های دلبستگی ایمن، اجتنابگر و دوسوگرا توصیف می کند. در مطالعه شهابی زاده (Shahabizadeh, 2012) جهت غلبه بر محدودیت های سنجش تک ماده ای، جملات هر بند به صورت ۱۲ ماده جداگانه برای هر والد مطرح شد. ضرایب آلفای کرونباخ به ترتیب برای دلبستگی نایمن و ایمن به مادر ۰/۷۷ و ۰/۸۶ و همچنین برای دلبستگی نایمن و ایمن به پدر به ترتیب ۰/۸۸ و ۰/۹ به دست آمد که حاکی از اعتبار مقیاس است. تحلیل مولفه های اصلی با چرخش ابلیمین در هر دو مقیاس والد، ساختار ساده ۲ عاملی را نشان داد که به ترتیب ۴۷٪ و ۶۵/۱۰٪ (و در مجموع ۹۱/۵۷ درصد) از واریانس دلبستگی نایمن و ایمن به مادر و ۵۸٪ و ۹/۳٪ (و در مجموع ۱۳/۶۸ درصد) از واریانس دلبستگی نایمن و ایمن به پدر را تبیین می کرد.

۲. پرسشنامه انعطاف پذیری شناختی هیجان^۲ (CFI): مقیاس مذکور توسط دنیس و وندروال (Dennis & Vander Wal, 2010) معرفی شده و یک ابزار خود گزارشی کوتاه ۲۰ سوالی است که برای سنجش نوعی از انعطاف پذیری شناختی که در موفقیت فرد برای چالش و جایگزینی افکار ناکارآمد با افکار کارآمد تر لازم است، به کار می رود و عوامل ادراک قابل کنترل بودن شرایط و جایگزینی رفتار و جایگزینی دیدگاه دیگران را اندازه گیری می کند، که بر اساس مقیاس ۷ درجه ای نمره گذاری می شود. اعتبار همزمان این پرسشنامه با افسردگی بک (BDI-II) برابر با ۰,۳۹، و روایی همگرایی آن با مقیاس انعطاف پذیری شناختی مارتین و رابین ۰,۷۵ بود (Dennis & Vander Wal, 2010)، در ایران سلطانی و همکاران (Soltani, Shareh, Bahrainian, Farmani, 2013) ضریب بازآزمایی کل مقیاس را ۰,۷۱ و ضرایب آلفای کرونباخ کل مقیاس را ۰,۹۰ گزارش نموده اند.

شیوه اجراء

پروتکل مداخله درمان شناختی رفتاری مبتنی بر ذهن آگاهی برای مدیریت خشم در سال ۲۰۰۷ توسط کلی (Keli, 2007) در دانشگاه فیلادلفیا آمریکا تهیه شده است. در این مداخله که در ۱۰ جلسه به

1. Childhood Perceived Attachment
2. Cognitive Flexibility

صورت فردی طراحی شده است از اصول درمان شناختی رفتاری و ذهن آگاهی استفاده می‌شود. البته با تغییراتی می‌توان آن را به صورت مشاوره گروهی نیز اجرا کرد.

جدول ۱: ساختار جلسات درمان شناختی رفتاری مبتنی بر ذهن آگاهی جهت مدیریت خشم (Keli, 2007)

ردیف	موضوع	هدف	فعالیت‌ها
۱	معرفی، برنامه مدیریت خشم و تنظیم اهدافی برای فرد شرکت کننده	شرکت کننده درک بهتری از رویکرد ذهن آگاهی، نحوه ارائه جلسات و آمادگی برای جلسات آینده داشته باشد.	مقدمه و معارفه، بیان زمان و طول مدت جلسات، ارائه فعالیت‌های مورد نیاز برای برنامه مدیریت خشم، تعیین تکلیف خانگی، بحث باز، ارائه خلاصه‌ای از جلسه اول
۲	ارائه مقدمه‌ای از فرآیندهای مرتبط با خشم	آموزش جنبه‌های فیزیولوژیک، شناختی، عاطفی و رفتاری خشم به شرکت کنندگان	بررسی خلق، مرور جلسه قبل و تکلیف خانگی، تمرین روانی-آموزشی مدل شناختی- رفتاری و نحوه بکارگیری این مدل در مدیریت خشم، تعیین تکلیف خانگی، بحث باز، خلاصه جلسه
۳	معرفی اولین فعالیت‌های مبتنی بر ذهن آگاهی	تمرین واریسی بدن، تمرین برانگیزاننده‌های فراخوان خشم	مرور جلسه قبل و تکلیف خانگی، واریسی بدن، بحث آزاد، تعیین تکلیف خانگی، مرور و خلاصه برداری
۴	انجام تمرینات با مبنای شناختی- رفتاری و مبتنی بر تمرین ذهن آگاهی	برقراری ارتباط بین برانگیزاننده خشم و افکار، احساسات، گذار از تمرین واریسی بدن به تمرین مراقبه نشسته	بررسی خلق، گذری بر جلسه قبل و تکلیف خانگی، تمرین مربوط به افکار، احساسات و رفتار ها، مراقبه نشسته، بحث آزاد، تعیین تکلیف خانگی، مرور و خلاصه برداری
۵	تبدیل تمرین ذهن آگاهی به یک فعالیت روتین زندگی	تمرین مراقبه نشستن ده دقیقه‌ای، مراقبه فضای تنفسی سه دقیقه‌ای	بررسی خلق، گذری بر جلسه قبل و تکلیف خانگی، مراقبه نشستن، تنفسی سه دقیقه‌ای، بحث آزاد، تکلیف خانگی، مرور و خلاصه برداری
۶	نحوه استفاده و آوردن ذهن آگاهی به زندگی روزانه	تمرین فضای تنفس سه دقیقه‌ای به عنوان یک تکنیک مقابله‌ای در مواجهه با موقعیت‌های فراخوان خشم	همانند بالا
۷	تاکید بر روی دیدگاه و انجام تمرین ذهن آگاهی	تمرین عوامل نگرشی بر روی عوامل نگرشی کابات زین و نحوه ارتباط آن با تجربه زندگی	بررسی خلق، گذری بر جلسه قبل و تکلیف خانگی، مراقبه نشسته، تمرین عوامل نگرشی، بحث آزاد، اختصاص دادن تکلیف خانگی، مرور خلاصه برداری

۸	معرفی فرآیند حل مسئله با استفاده از رویکرد شناختی- رفتاری	با آموزش مدل شناختی- رفتاری و تمرین ذهن آگاهی، شرکت کننده قادر به ترکیب دو رویکرد در فرآیند حل مسئله خواهد بود.	بررسی خلق، گذری بر جلسه گذشته و تکلیف خانگی، مراقبه نشسته، حل مسئله، بحث آزاد، تکلیف خانگی، مرور و خلاصه برداری
۹	مرور، تقویت و ارتباط با مدل ورد بحث، مرور بر تمرینات	تفہیم و انتقال این موضوع که چگونه این دو مدل می توانند هنگام تجربه خشم با هم ترکیب شوند	بررسی خلق و تکلیف خانگی، مراقبه نشسته، تمرین پیوند بین مدل شناختی- رفتاری و ذهن آگاهی، بحث آزاد، ارائه تکلیف خانگی، مرور و خلاصه برداری
۱۰	تشویق درون نگری از سوی شرکت کننده، مرور و بررسی انتظارات و اهداف شرکت کننده	پرداختن به سوالات و ابهامات موجود، بحث راجع به موانع باقی مانده و حوزه های نیازمند پیشرفت و بهبود، فعالیت ها و بحث ها بر روی ادامه تمرین ذهن آگاهی در آینده	بررسی خلق، مرور جلسه قبل و تکلیف خانگی، مراقبه نشسته، بحث راجع به رسیدن به هدف، بحث راجع به محدودیت هایی که بر آنها غلبه شد، بحث راجع به کاری که در رابطه تجربه خشم انجام شده است، بحث آزاد، اختصاص دادن تکلیف و مرور و خلاصه برداری

یافته ها:

فراوانی پایه بر حسب دل‌بستگی (ایمن - نایمن) بدین صورت است؛ پایه ۷ (ایمن ۱۳ و نایمن ۱۸)، پایه ۸ (ایمن ۳ و نایمن ۴) و پایه ۹ (ایمن ۸ و نایمن ۲)، جهت بررسی برابری فراوانی پایه های تحصیلی در دو گروه ایمن و نایمن به والد، نتایج آزمون خی دو غیر معنادار شد که حاکی از عدم تفاوت توزیع فراوانی پایه های تحصیلی در دو گروه ایمن و نایمن است ($\chi^2 = 6/373, p=0/095$). فراوانی پایه بر حسب گروه بدین صورت است؛ پایه ۷ (ازمایش ۱۶ و کنترل ۱۵)، پایه ۸ (ازمایش ۵ و کنترل ۲) و پایه ۹ (ازمایش ۳ و کنترل ۷)، جهت بررسی برابری فراوانی پایه های تحصیلی در دو گروه نتایج آزمون خی دو جهت بررسی برابری توزیع فراوانی پایه های تحصیلی در دو گروه آزمایش و کنترل غیر معنادار شد که گویای همگنی گروه ها به لحاظ پایه تحصیلی است ($\chi^2 = 3/701, p=0/29$).

به منظور بررسی فرضیه های پژوهش از روش تحلیل کوواریانس چند راهه چند متغیره استفاده شد. نتایج آزمون کلموگروف اسمیرنوف نشان داد بجز مولفه جایگزینی دیدگاه دیگران، کنترل کردن و جایگزینی رفتار نرمال است ($p < 0/01$). در جدول ۲ میانگین و انحراف استاندارد مولفه های انعطاف پذیری در هر یک از گروه های آزمایش و کنترل به تفکیک سبک دل‌بستگی ایمن و نایمن و کل افراد نشان داده شده است. همانطور که مشاهده می شود میانگین های مولفه های انعطاف پذیری در گروه آزمایش در افراد

دل بسته ایمن و نایمن نسبت به گروه کنترل بیشتر است. افزون بر این میانگین مولفه های انعطاف پذیری در گروه های ایمن بیشتر از نایمن است و همچنین میانگین انعطاف پذیری به طور قابل ملاحظه ای در افراد نایمن گروه کنترل نسبت به گروه نایمن آزمایش پایین تر است.

جدول ۲: شاخصهای توصیفی انعطاف پذیری به تفکیک گروه و سبک دل بستگی (نمرات پس از مداخله)

متغیر	گروه	دل بستگی	میانگین	انحراف استاندارد
کنترل کردن	آزمایش	ایمن	۶/۸۸	۰/۲
		نایمن	۶/۱۷	۰/۴۵
		کل	۶/۵۴	۰/۴۹
	کنترل	ایمن	۶/۱۰	۰/۴۱
		نایمن	۲/۷۸	۰/۵۰
		کل	۴/۴۴	۱/۷۵
کل افراد	ایمن	۶/۴۹	۰/۵۱	
	نایمن	۴/۴۰	۱/۷۹	
	کل	۵/۴۷	۱/۶۶	
جایگزینی دیدگاه دیگران	آزمایش	ایمن	۷/۰۰	۰/۰۰
		نایمن	۶/۰۴	۰/۵۶
		کل	۶/۵۴	۰/۶۱
	کنترل	ایمن	۶/۵۴	۰/۴۹
		نایمن	۱/۷۹	۰/۵۸
		کل	۴/۱۶	۲/۴۸
کل افراد	ایمن	۶/۷۷	۰/۴۱	
	نایمن	۳/۸۲	۲/۲۴	
	کل	۵/۳۲	۲/۱۷	
جایگزینی رفتار	آزمایش	ایمن	۶/۹۳	۰/۱۱
		نایمن	۶/۲۵	۰/۴۱
		کل	۶/۶۱	۰/۴۵
	کنترل	ایمن	۶/۳۷	۰/۲۷
		نایمن	۲/۸۹	۰/۳۴
		کل	۴/۶۳	۱/۸۰
کل افراد	ایمن	۶/۶۵	۰/۳۵	
	نایمن	۴/۵۰	۱/۷۵	
	کل	۵/۶۰	۱/۶۵	

در بررسی مفروضه تحلیل کواریانس، همبستگی بین خرده مقیاس های انعطاف پذیری شناختی، از آزمون بارتلت استفاده شد، نتایج مقدار کای اسکوتر تقریبی برابر ۲۷/۱۴ با درجه آزادی ۵ معنادار بدست آمد ($p < 0/05$)، که حاکی از تایید مفروضه است. مفروضه مساوی بودن ماتریس های کواریانس با توجه به اینکه آزمون M باکس در سطح ۰/۵۵ غیر معنی دار شد، تایید شد ($f_{(12,4873/779)}=1/259, p=0/236$)، لذا در ادامه به گزارش آماره چند متغیره لامبدای ویلکز بسنده می شود. نتایج آزمون F چند متغیره جدول ۳ نشان می دهد، اثر گروه، دل بستگی و تعامل معنادار است. نتایج حاصل از روش لامبدای ویلکز در خصوص اثر تعاملی بین گروه و دل بستگی در سطح $p < 0/05$ معنی دار است. لذا در ادامه از تحلیل کواریانس تک متغیره استفاده شد.

جدول ۳: آماره چند متغیره لامبدای ویلکز در بررسی اثر مداخله و سبک دل بستگی بر انعطاف پذیری

اثر	ارزش	آماره	درجه آزادی	سطح معنی داری	مجذور اتا
Intercept	۰/۱۱	۱۰۰/۹	۳۸	۰/۰۰۰	۰/۸۸۹
پیش آزمون کنترل کردن	۰/۷	۵/۳۴	۳۸	۰/۰۰۴	۰/۲۹۷
پیش آزمون جایگزینی دیدگاه دیگران	۰/۹۴	۰/۸	۳۸	۰/۴۹۸	۰/۰۶۰
پیش جایگزینی رفتار	۰/۸۵	۲/۲۱	۳۸	۰/۱۰۲	۰/۱۴۹
گروه	۰/۰۷	۱۶۷/۱	۳۸	۰/۰۰۰	۰/۹۳۰
دل بستگی	۰/۳	۲۸/۳۶	۳۸	۰/۰۰۰	۰/۶۹۱
گروه * دل بستگی	۰/۱۱	۹۳/۷۰	۳۸	۰/۰۰۰	۰/۸۸۱

نتایج آزمون لوین جهت بررسی مفروضه همگنی واریانس ها، برای متغیر کنترل (43) $f_{(3, 43)}=2/65, p=0/06$ و متغیر جایگزین رفتار $f_{(3, 43)}=3/151, p=0/034$ در سطح $p > 0/05$ معنی دار بدست نیامد که حاکی از برابری واریانس هاست. همانطور که جدول ۴ نشان می دهد نتایج تحلیل کواریانس تک متغیره در خصوص هر یک از خرده مقیاس های انعطاف پذیری شناختی در ارتباط با اثر دل بستگی، گروه و اثر تعاملی معنادار شد و ضریب اتا نیز در هر یک بیش از ۵۰٪ بدست آمد.

جدول ۴: تحلیل کواریانس اثر درمان و سبک دل بستگی در هر یک از خرده مقیاس های انعطاف پذیری

منبع پراش	متغیر ملاک	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	آماره	معنی داری	مجذور اتا
Intercept	کنترل کردن	۲۳/۶۲	۱	۲۱/۰۱	۱۵۱/۱۶	۰/۰۰۰	۰/۷۹

۰/۷۲	۰/۰۰۰	۱۰۴/۶۵	۲۳/۶۲	۱	۲۶/۱۴	دیدگاه دیگران	
۰/۸۷	۰/۰۰۰	۲۸۸/۶۴	۲۶/۱۴	۱	۱/۳۲	جایگزین رفتار	
۰/۱۹	۰/۰۰۴	۹/۴۹	۱/۳۲	۱	۰/۱۴	کنترل کردن	پیش‌آزمون
۰/۰۱	۰/۴۳۳	۰/۶۲	۰/۱۴	۱	۲۱/۰۱	دیدگاه دیگران	کنترل
۰/۰۰	۰/۷۶۲	۰/۰۹	۰/۰۰۸	۱	۰/۰۰۸	جایگزین رفتار	
۰/۰۰	۰/۸۲۹	۰/۰۴	۰/۰۰۷	۱	۰/۰۰۷	کنترل کردن	پیش‌آزمون
۰/۰۲	۰/۳۵۰	۰/۸۹	۰/۲	۱	۰/۲	دیدگاه دیگران	جایگزین
۰/۰۲	۰/۲۹۷	۱/۱۱	۰/۱	۱	۰/۱	جایگزین رفتار	دیدگاه دیگران
۰/۰۷	۰/۰۷۸	۳/۲۷	۰/۴۵	۱	۰/۴۵	کنترل کردن	پیش‌آزمون
۰/۰۱	۰/۵	۰/۴۶	۰/۱	۱	۰/۱	دیدگاه دیگران	جایگزین رفتار
۰/۰۰	۰/۶۷	۰/۱۸	۰/۰۱	۱	۰/۰۱	جایگزین رفتار	
۰/۸۸	۰/۰۰۱	۲۹۲/۱۴	۴۰/۶۱	۱	۴۰/۶۱	کنترل کردن	گروه
۰/۸۵	۰/۰۰۱	۲۴۲/۲۹	۵۴/۷۰	۱	۵۴/۷۰	دیدگاه دیگران	
۰/۹۱	۰/۰۰۱	۴۱۶/۲۶	۳۷/۷۰	۱	۳۷/۷۰	جایگزین رفتار	
۰/۴۳	۰/۰۰۱	۳۱/۰۹	۴/۳۲	۱	۴/۳۲	کنترل کردن	دلبستگی
۰/۵۸	۰/۰۰۱	۵۵/۲۳	۱۲/۴۷	۱	۱۲/۴۷	دیدگاه دیگران	
۰/۶۲	۰/۰۰۱	۶۶/۵۲	۶/۰۲	۱	۶/۰۲	جایگزین رفتار	
۰/۷۶	۰/۰۰۱	۱۳۱/۹۸	۱۸/۳۴	۱	۱۸/۳۴	کنترل کردن	گروه*دلبستگی
۰/۸	۰/۰۰۱	۱۶۶/۸۹	۳۷/۶۸	۱	۳۷/۶۸	دیدگاه دیگران	
۰/۸۴	۰/۰۰۱	۲۲۴/۹۷	۲۰/۳۷	۱	۲۰/۳۷	جایگزین رفتار	
			۰/۱۳	۴۰	۵/۵۶	کنترل کردن	خطا
			۰/۲۲	۴۰	۹/۰۳	دیدگاه دیگران	
			۰/۰۹	۴۰	۳/۶۲	جایگزین رفتار	

در جدول ۵ با در نظر گرفتن متغیرهای همراه در مدل، میانگین‌های تعدیل شده متغیرهای کنترل، جایگزینی دیدگاه دیگران و جایگزینی رفتار در گروه‌های کنترل و آزمایش و گروه‌های ایمن و نایمن ارائه شده است. با توجه به نتایج تحلیل کواریانس تک متغیره، میانگین تمام مولفه‌های انعطاف‌پذیری در گروه آزمایش به طور معناداری بیش از گروه کنترل نشان داده شده است.

جدول ۵: شاخص های توصیفی تعدیل شده مولفه های انعطاف پذیری شناختی به تفکیک گروه

متغیر ملاک	گروه	میانگین	خطای استاندارد	گروه	میانگین	خطای استاندارد
کنترل	آزمایش	۶/۵	۰/۰۸۱	ایمن	۶/۲۳	۰/۱۴
	کنترل	۴/۴۷	۰/۰۸	ناایمن	۴/۷۴	۰/۱۴
جایگزین دیدگاه دیگران	آزمایش	۶/۵۲	۰/۱۰۳	ایمن	۶/۶۱	۰/۱۸
	کنترل	۴/۱۷	۰/۱۰۲	ناایمن	۴/۰۸	۰/۱۸
جایگزین رفتار	آزمایش	۶/۵۹	۰/۰۶۵	ایمن	۶/۴۹	۰/۱۱
	کنترل	۴/۶۴	۰/۰۶۴	ناایمن	۴/۷۴	۰/۱۱

بر اساس جدول ۵ میانگین تعدیل شده متغیر های کنترل کردن، جایگزینی دیدگاه دیگران و رفتار در سطح $p < 0/05$ در گروه ایمن بیشتر از گروه ناایمن است. همانطور که نتایج جدول فوق نشان داد میانگین های هر سه مولفه افراد دل بسته ایمن و ناایمن در گروه آزمایش به هم نزدیک و در گروه کنترل فاصله زیادی دارند به عبارتی در گروه کنترل، میانگین هر سه مولفه افراد دل بسته ناایمن با اختلاف چشمگیری پایین تر از افراد دل بسته ایمن است. افزون بر این تغییرات میانگین هر سه مولفه افراد دل بسته ناایمن به طور چشمگیری در گروه آزمایش بیشتر از گروه کنترل در مقایسه با افراد دل بسته ایمن است.

گروه ایمن

با توجه به معناداری اثر تعاملی، تحلیل کواریانس جداگانه ای در هر یک از گروه های ایمن و ناایمن انجام شد. همانطور که جدول ۲ نشان داد میانگین های انعطاف پذیری در گروه آزمایش نسبت به کنترل در افراد ایمن بیشتر بدست آمد. در ادامه آزمون F چند متغیره لامبدای ویلکز گزارش شده است.

جدول ۶: نتایج آماره چند متغیره ویلکز اثر درمان بر مولفه های انعطاف پذیری شناختی در گروه ایمن

اثر	ارزش	آماره	درجه آزادی	سطح معنی داری	مجذور اتا
Intercept	۰/۰۴	۱۲۴/۸۱	۱۷	۰/۰۰۰	۰/۹۵۷
پیش از آزمون کنترل کردن	۰/۴۲	۷/۶۷	۱۷	۰/۰۰۲	۰/۵۷۵
پیش از آزمون جایگزینی دیدگاه دیگران	۰/۷۶	۱/۷۷	۱۷	۰/۱۹۰	۰/۲۳۹
پیش جایگزینی رفتار	۰/۶۹	۲/۴۶	۱۷	۰/۰۹۷	۰/۳۰۳
گروه	۰/۱۹	۲۴/۰۲	۱۷	۰/۰۰۰	۰/۸۰۹

با توجه به جدول ۶، و با استفاده از آزمون لامبدای ویلکز اثر گروه ($f_{(3, 17)}=24/021, p=0/0001$) در سطح خطای $p < 0/05$ معنی دار است. لذا در ادامه نتایج تحلیل کواریانس تک متغیره گزارش می‌شود. قابل ذکر است با توجه به مجذور اتا، متغیر گروه ۸۰/۹ درصد از تغییرات واریانس در متغیرهای وابسته را بیان می‌کند.

با توجه به نتایج آزمون لوین جهت بررسی فرض همگنی واریانس‌ها، متغیر کنترل ($f_{(1, 22)}=4/87, p=0/36$) و متغیر جایگزین رفتار ($f_{(1, 22)}=6/46, p=0/02$) در سطح $p > 0/01$ معنی دار نشد که حاکی از برابری واریانس‌هاست.

جدول ۷: نتایج تحلیل کواریانس تک متغیره بین گروهی مولفه‌های انعطاف‌پذیری در گروه ایمن

منبع پراش	متغیر ملاک	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	آماره	سطح معنی داری	مجذور اتا
Intercept	کنترل	۷/۹۹	۱	۷/۹۹	۱۳۵/۰۴	۰/۰۰۰	۰/۸۷
	جایگزین دیدگاه دیگران	۱۰/۷	۱	۱۰/۷۰	۸۰/۲۸	۰/۰۰۰	۰/۸
	جایگزین رفتار	۱۰/۳۶	۱	۱۰/۳۶	۲۲۵/۵۷	۰/۰۰۰	۰/۹۲
پیش کنترل	کنترل	۱/۰۹	۱	۱/۰۹	۱۸/۴۹	۰/۰۰۰	۰/۴۹
	جایگزین دیدگاه دیگران	۰/۱۵	۱	۰/۱۵	۱/۱۷	۰/۲۹۲	۰/۰۵
	جایگزین رفتار	۰/۰۶	۱	۰/۰۶	۱/۴۵	۰/۲۴۲	۰/۰۷
پیش جایگزین دیدگاه	کنترل	۰/۲۴	۱	۰/۲۴	۴/۰۴	۰/۰۵۹	۰/۱۷
	جایگزین دیدگاه دیگران	۰/۰۱	۱	۰/۰۱	۰/۱۳	۰/۷۱۹	۰/۰۰
	جایگزین رفتار	۰/۰۳	۱	۰/۰۳	۰/۶۶	۰/۴۲۷	۰/۰۳
پیش جایگزین رفتار	کنترل	۰/۳۱	۱	۰/۳۱	۵/۳۶	۰/۰۳۲	۰/۲۲
	جایگزین دیدگاه دیگران	۰/۰۹	۱	۰/۰۹	۰/۷۲	۰/۴۰۷	۰/۰۳
	جایگزین رفتار	۰/۰۲	۱	۰/۰۲	۰/۴۷	۰/۴۹۸	۰/۰۲
گروه	کنترل	۲/۴۴	۱	۲/۴۴	۴۱/۲۳	۰/۰۰۰	۰/۶۸
	جایگزین دیدگاه دیگران	۱/۱۰	۱	۱/۱۰	۸/۲۷	۰/۰۱۰	۰/۳۰
	جایگزین رفتار	۱/۳۶	۱	۱/۳۶	۲۹/۶۹	۰/۰۰۰	۰/۶۱

با توجه به جدول ۷، اثر گروه بر متغیرهای انعطاف‌پذیری در سطح خطای $p < 0/05$ معنی دار است.

گروه نایمن

با توجه به معناداری اثر تعاملی، تحلیل کواریانس در گروه نایمن انجام شد. مفروضه مساوی بودن ماتریس‌های کوواریانس با توجه به اینکه آزمون M باکس در سطح $0/55$ غیر معنی دار شده است، تایید

شد ($f(6, 3119/084)=1/786, p=0/098$)، لذا در ادامه به گزارش آماره چند متغیره لامبدای ویلکز بسنده می شود. همچنین بر اساس نتایج آزمون بارتلت مفروضه رابطه بین مولفه ها در سطح $p < 0/001$ معنی دار شد ($\chi^2=18/803, p=0/002$). در جدول ۸ نتایج حاصل از آزمون چند متغیره لامبدای ویلکز ارائه شده است.

جدول ۸: نتایج آماره چند متغیره ویلکز اثر درمان بر مولفه های انعطاف پذیری شناختی در گروه نایمن

مجدور اتا	سطح معنی داری	درجه آزادی	آماره	ارزش	اثر
۰/۹	۰/۰۰	۱۶	۵۳/۴۴	۰/۰۹	Intercept
۰/۳۳	۰/۰۸	۱۶	۲/۷	۰/۶۶	پیش از آزمون کنترل کردن
۰/۱۳	۰/۴۹	۱۶	۰/۸۲	۰/۸۶	پیش از آزمون جایگزینی دیدگاه دیگران
۰/۲۳	۰/۲۱	۱۶	۱/۶۵	۰/۷۶	پیش جایگزینی رفتار
۰/۹۶	۰/۰۰	۱۶	۱۶۳/۰۶	۰/۰۳	گروه

با توجه به جدول ۸ و نتایج آزمون لامبدای ویلکز اثر گروه ($f(3,16)=163/08, p=0/0001$) در سطح خطای $p < 0/05$ معنی دار است. همچنین با توجه به ضرایب مجدور اتا، گروه ۹۶/۸ درصد از تغییرات واریانس در متغیرهای وابسته را بیان می کند که البته قابل ذکر است این درصد تبیین در گروه ایمن ۸۱ درصد بود که در گروه نایمن به وضوح بیشتر است.

با توجه به نتایج آزمون لوین جهت بررسی فرض همگنی واریانس ها، متغیر کنترل ($f(1,21)=0/46, p=0/83$) و متغیر جایگزین رفتار ($f(1,21)=1/26, p=0/27$) و متغیر جایگزین دیدگاه ($f(1,21)=0/05$) در سطح $p > 0/05$ معنی دار نشد که حاکی از برابری واریانس هاست.

جدول ۹: نتایج تحلیل کواریانس اثر گروه بر مولفه های انعطاف پذیری در گروه نایمن

منبع پراش	متغیر ملاک	مجموع مجدورات	درجه آزادی	میانگین مجدورات	آماره	سطح معنی داری	مجدور اتا
Intercept	کنترل	۱۶/۳۳	۱	۱۶/۳۳	۷۵/۷۲	۰/۰۰۰	۰/۸۰
	جایگزینی دیدگاه	۱۴/۰۲	۱	۱۴/۰۲	۳۹/۹۱	۰/۰۰۰	۰/۶۸
	جایگزینی رفتار	۱۹/۳۶	۱	۱۹/۳۶	۱۷۹/۹۴	۰/۰۰۰	۰/۹
پیش کنترل	کنترل	۰/۲۸	۱	۰/۲۸	۱/۳۲	۰/۲۵۶	۰/۰۶
	جایگزینی دیدگاه	۰/۰۲	۱	۰/۰۲	۰/۰۷	۰/۷۸۲	۰/۰۰
	جایگزینی رفتار	۰/۲۱	۱	۰/۲۱	۲/۰۲	۰/۱۷۲	۰/۱

۰/۰۱	۰/۵۸۳	۰/۳۱	۰/۰۶	۱	۰/۰۶	کنترل	پیش جایگزین
۰/۰۳	۰/۴۱۰	۰/۷۱	۰/۲۵	۱	۰/۲۵	جایگزینی دیدگاه	دیدگاه
۰/۱۱	۰/۱۴۰	۲/۳۸	۰/۲۵	۱	۰/۲۵	جایگزینی رفتار	
۰/۰۱	۰/۵۶۶	۰/۳۴	۰/۰۷	۱	۰/۰۷	کنترل	پیش جایگزین
۰/۰۰	۰/۷۹۳	۰/۰۷	۰/۰۲	۱	۰/۰۲	جایگزینی دیدگاه	رفتار
۰/۰۹	۰/۱۷۶	۱/۹۸	۰/۲۱	۱	۰/۲۱	جایگزینی رفتار	
۰/۹۳	۰/۰۰۱	۲۵۱/۰۱	۵۴/۱۴	۱	۵۴/۱۴	کنترل	گروه
۰/۹۳	۰/۰۰۱	۲۴۹/۱۳	۸۷/۵۳	۱	۸۷/۵۳	جایگزینی دیدگاه	
۰/۹۶	۰/۰۰۱	۵۰۳/۵۵	۵۴/۲۰	۱	۵۴/۲۰	جایگزینی رفتار	
			۰/۲۱	۱۸	۳/۸۸	کنترل	خطا
			۰/۳۵	۱۸	۶/۳۲	جایگزینی دیدگاه	
			۰/۱	۱۸	۱/۹۳	جایگزینی رفتار	

با توجه به جدول ۹، اثر گروه بر روی متغیرهای کنترل کردن، جایگزینی دیدگاه دیگران و جایگزینی رفتار در سطح خطای $p < ۰/۰۵$ معنی دار است. افزون بر این گروه می‌تواند به ترتیب ۳۳٪، ۳۰٪ و ۶۶/۵٪ درصد مولفه‌ها را تبیین کند که این درصد نسبت به گروه ایمن جدول ۷ به وضوح بیشتر است. با توجه به نتایج جدول ۲ واضح است که میانگین متغیرهای کنترل کردن، جایگزینی دیدگاه دیگران و جایگزینی رفتار به طور معناداری در گروه آزمایش بیشتر از گروه کنترل است که این تفاضل میانگین در گروه نایمن به مراتب بیشتر از گروه ایمن جدول ۷ است.

نتیجه

نتایج تحلیل کواریانس چند متغیره نشان داد اثر اصلی گروه، دلبستگی و اثر تعاملی معنادار است. در جهت اثربخشی گروه مداخله، نتایج نشان داد مداخله مدیریت خشم مبتنی بر ذهن آگاهی می‌تواند ظرفیت انعطاف پذیری افراد را ارتقا دهد که همخوان با پژوهش‌های متعددی است (Ruskin, Campbell, Shapero, Greenberg, Roopa &, Akansha, & Roopa, 2018؛ Stinson, Ahola Kohut, 2018؛ Mischoulon, Pedrelli, Meade, Lazar, 2018). در جهت اثربخشی درمان ذهن آگاهی، شواهدی دال بر اثرات مثبت برنامه مداخله مدیریت خشم وجود دارد، اما در این رویکرد اساس کاهش پرخاشگری بر بازسازی شناختی و کنترل خشم استوار است، در حالیکه شناخت درمانی مبتنی بر ذهن آگاهی، شامل مدیتیشن‌های مختلف، یوگای کشیدگی، تمرین مرور بدن و چند تمرین شناخت درمانی است که ارتباط بین خلق (خشم)، افکار، احساس و حس‌های بدنی را نشان می‌دهد. تمامی این تمرین‌ها، به نوعی توجه به

موقعیتهای بدنی و پیرامون را در " لحظه حاضر " میسر می سازد و پیامد پردازش های خودکار از جمله خشم را کاهش می دهد. در اصل، آموزش ذهن آگاهی به افراد یاد می دهد که چگونه مهارت های عادی و غیر انعطاف پذیر را از حالت تصلب خارج و با جهت دادن منابع پردازش اطلاعات به طرف اهداف خنثای توجه، مانند تنفس یا حس لحظه، شرایط را برای تغییر آماده کنند، که باعث می شود چرخه های پردازش معیوب خشم کمتر در دسترس قرار گیرند. کابات زین (, Flugel Colle, Vincent, ACha, Loehrer, Bauer,) (Wahner- Roedler, 2010) بیان می کند وقتی اشخاص نسبت به زمان حال آگاه می شوند دیگر توجه خود را روی گذشته یا آینده معطوف نمی کنند و در نتیجه در مواجهه با مسایل ذهن انعطاف پذیری بیشتری دارد و کمتر در مسیر عادت های فکری و بروز خشم می شود. به هر حال ارتقای انعطاف پذیری شناختی به عنوان مولفه کارکرد اجرایی، برون دادهای رفتار را تنظیم می کند و می تواند فکر و رفتار فرد را در پاسخ به تغییرات شرایط محیطی سازگار کند (Bare, 2006).

افزون بر این، یافته حاضر مبنی بر اثربخشی نقش دلبستگی بر فرایند انعطاف پذیری، همخوان با نتایج مطالعات متعددی (Rodie, Goodall, Darling, & McVittie, 2019 ؛ Salande & Hawkins , 2016 ؛ Cohen, & Katz, 2015 ؛ Hamama-Raz, Bergman, Ben-Ezra, Tirosh, Baruch, & Nakache, 2018 ؛ Morrarty, Dozier, Bernard, Terracciano, Moore, 2012) بدست آمد. طبق گفته میکولینسر و اراد (Mikulincer & Arad, 1999) سبک های دلبستگی با تفاوت های نظم بخشی هیجانی در مراحل مختلف زندگی مرتبط است، که می تواند ناشی از مقابله های شناختی متفاوت باشد. اختلال در روابط دلبستگی، با ایجاد فرایند های شناختی ناکارآمد در فرد می تواند به اختلال های روان شناختی از جمله عدم کنترل خشم بیانجامد. به هر حال عملکرد مطلوب سیستم دلبستگی حاصل درونسازی انتظارات کودک از حساسیت، در دسترس بودن و پاسخگو و حامی بودن تصویر دلبستگی در مواقع لزوم می باشد، لذا در روابط بین فردی، انتظارات اولیه ناشی از نحوه تعامل خود با تصویر دلبستگی در قالب یک سری بازنمایی ذهنی که بالبی به آنها الگوهای فعال درونی می گوید درونسازی می شود، این الگوها در مراحل مختلف رشد هشیارانه و ناهشیارانه (عمدتاً ناهشیارانه) در سطح روابط میان فردی تعمیم یافته، نقش مهمی در شکل گیری شناخت ها و عواطف منفی از جمله خشم بازی کرده و معمولاً در مقابل اصلاح و تغییر مقاومتند. در نتیجه بازنمایی های ذهنی و ساختار های شناختی متاثر از سیستم دلبستگی، مدیریت هیجانات را در روابط بین فردی دیگر متاثر می سازد (Shaver & Mikulincer, 2005)، لذا دلبستگی می تواند در تعدیل یا تحریف فرآیند ها و ساختار های شناختی از جمله انعطاف پذیری شناختی موثر باشد. به هر حال افراد ایمن برای کاهش عواطف منفی از الگوی شناخت های مخالف با عاطفه (انعطاف پذیری) و افراد نایمن از الگوی

شناخت‌های موافق با عاطفه (عدم انعطاف‌پذیری) استفاده می‌کنند (Ein-Dor, Mikulincer, & Shaver, 2011)، چرا که انعطاف‌پذیری شناختی می‌تواند فکر و رفتار فرد را در پاسخ به تغییرات شرایط محیطی سازگار کند (Dickstein, Nelson, McClure, Grimley, Knopf, Brotman, Rich, Pine & Leibenluft, 2007). و از طرفی شکل‌های مختلف آسیب‌شناسی روانی، ناشی از عدم انعطاف‌پذیری شناختی در قوانین رفتاری و عاطفی است (Masuda & Tully, 2012)، لذا اهمیت ذهن آگاهی که ثمره آن انعطاف‌پذیری است، بیش از پیش نمایان می‌شود.

یافته‌های دیگر مطالعه حاضر معنادار شدن اثر تعاملی هم در گروه ایمن و هم نایمن است، البته قابل ذکر است این افزایش با توجه به ضریب اتا در گروه نایمن بیشتر از ایمن بوده است که حاکی از اهمیت آسیب‌های ناشی از دلبستگی نایمن و موثر بودن مدیریت خشم مبتنی بر ذهن آگاهی است، همراستا با نتایج حاضر، مطالعات متعددی (Akansha, & Roopa, 2018; Ruskin, Campbell, Stinson, Ahola Kohut, 2018; Shapero, Greenberg, Mischoulon, Pedrelli, Meade, Lazar, 2018) اثر بخشی مداخلات ذهن آگاهی را چه به شیوه شناختی و یا مدیریت استرس بر انعطاف‌پذیری روانشناختی نشان داده است، اما در هیچ‌یک از مطالعات مذکور نقش تعدیل‌کننده دلبستگی و نیز مداخله ذهن آگاهی با تمرکز بر مدیریت خشم بررسی نشده است. نتایج مطالعه حاضر در تایید مطالعه دیگر (Brock, Kochanska, 2019) نشان داد دلبستگی می‌تواند تعدیل‌کننده اثر مدیریت خشم بر فرایندهای شناختی/ رفتاری باشد، اگر چه مطالعه مذکور بر خلاف مطالعه حاضر به صورت غیر مداخله‌ای و در دوره پیش دبستانی انجام شده بود. به نظر می‌رسد دلبستگی نایمن در دوران کودکی با ایجاد خودکنترلی پایین‌ترین انگیزه را در رفتارهای تکانشگری و خشونت داشته باشد (Li, Commons, Duong, Going, 2019)، لذا قابل انتظار بود، همخوان با مطالعه حاضر، مداخله مدیریت خشم مبتنی بر ذهن آگاهی در گروه نایمن، اثر بخشی بیشتری نشان دهد. در جهت تبیین این مساله، Rodie, Goodall, Darling, & McVittie (2019) نشان دادند افراد با سبک دلبستگی نایمن در زمان‌های عصبانیت بیشتر از راهبردهای بازدارنده چون فرایند سرکوب استفاده می‌کنند که خشم بیشتری را نیز موجب می‌شود و این حاکی از پایین بودن سطح ذهن آگاهی این افراد است، بنابراین قابل انتظار است مداخله ذهن آگاهی در جهت مدیریت خشم در افراد با دلبستگی نایمن که بیشتر از فرایند ناسازگارانه اجتناب (Caldwell & Shaver, 2012) استفاده می‌کنند اثر بخش‌تر از افراد دلبسته ایمن باشد، به هر حال اگر چه بازداری خشم (عدم ذهن آگاهی) می‌تواند در سرکوبی برون‌ریزی خشم موثر باشد اما خشم و خصومت درونی را افزایش می‌دهد و نمی‌تواند فرایندهای شناختی از جمله انعطاف‌پذیری را تغییر دهد

در صورتی که افراد ایمن بیش از افراد دل‌بسته نایمن نسبت به موقعیت‌ها ذهن آگاه هستند و کمتر اجتناب می‌کنند، بنابراین قابل انتظار است این افراد از مداخله پژوهش حاضر سود کمتری ببرند. لذا سطوح پایین دل‌بستگی نایمن می‌تواند تعدیل‌کننده نقش انعطاف‌پذیری باشد (Hamama-Raz, Bergman, Ben- Ezra, Tirosh, Baruch, & Nakache, 2018). به هر حال در مطالعه مذکور اگر چه دل‌بستگی بزرگسال بررسی شده است، اما خود می‌تواند متاثر از فرایند دل‌بستگی دوران کودکی باشد. قابل توجه است که مناسب بودن و موفقیت آمیز بودن برنامه‌ها از اصل «همه یا هیچ» تبعیت نمی‌کند و مؤثر بودن هر برنامه بر حسب بافت فرهنگی و اجتماعی، کیفیت مداخله، ویژگی‌های شرکت‌کنندگان، و سطح تخصص مجریان، متفاوت است. با وجود این با توجه به متغیر بودن شرایط اجرا، رعایت اصل انعطاف‌پذیری در برنامه‌های آموزش کنترل خشم اجتناب‌ناپذیر است. به هر حال در پژوهش حاضر محدودیت‌هایی مطرح است از جمله، خود گزارش بودن ابزارها و فقدان دوره پیگیری. با توجه به نتایج پژوهش و اثرات مثبت مدیریت خشم مبتنی بر ذهن آگاهی بر افزایش انعطاف‌پذیری شناختی دانش‌آموزان، پیشنهاد می‌شود با گذاشتن کارگاه‌های آموزشی مدیریت خشم مبتنی بر ذهن آگاهی به تفکیک دل‌بستگی به ویژه برای افراد دل‌بسته نایمن، انعطاف‌پذیری شناختی ارتقا یابد.

References

- Akansa, G. Roopa, M. (2018). Influence of Mindfulness on Decision Making and Psychological Flexibility among Aircrew. *Journal of Psychosocial Research; New Delhi*, 13(1), 199-207.
- Baron, L., Rouleau, V., Grégoire, S., & Baron, C. (2018). Mindfulness and leadership Flexibility. *Journal of Management Development*, 37(2), 165-177.
- Brock, R. L., Kochanska, G. (2019). Anger in Infancy and its Implications: History of Attachment in Mother-child and Father-Child Relationships as a moderator of Risk. *Development and Psychopathology*, 31(4), 1353-1366.
- Bare, A. (2006). Mindfulness-Based treatment Approaches Clinicians Guide to Evidence Base and Applications New YORK: Holt Rinehart & Winston.
- Cohen, O., & Katz, M. (2015). Grief and Growth of Bereaved Siblings as Related to Attachment Style and Flexibility, *Death Studies*, 39(3), 158-164.
- Critchfield, K. L., Levy, K. N., Clarkin, J. F., & Kernberg, O. F. (2008). The Relational Context of Aggression in Borderline Personality Disorder: Using adult attachment style to predict forms of hostility. *Journal of Clinical Psychology*, 64, 67-82.
- Caldwell, J. G., & Shaver, P. R. (2012). Exploring the Cognitive-Emotional Pathways between Adult Attachment and Ego-Resiliency. *Individual Differences Research*, 10, 141-152.
- Dickstein, D. P., Nelson, E., McClure, E. B., Grimley, M. E., Knopf, L., Brotman, M. A., Rich, B. A., Pine, D. S., & Leibenluft, E. (2007). Cognitive Flexibility in Phenotypes of Pediatric Bipolar Disorder. *Child adolescence*, 46(3), 341-355

- Dennis JP, Vander Wal JS. (2010). The cognitive flexibility inventory: Instrument Development and Estimates of Reliability and Validity, *Cognitive Therapy Res*; 34(3), 241-253.
- Ill ccc hhoq T., & '' Laary, (2004). Effccvvnss of Traamnt for ppcffcc nn grr Problems: A meta analytic review. *Clinical Psychology Review*, 24, 15-24.
- Ein-Dor, T., Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2011). Attachment Insecurities and the Processing of Threat-related Information: Studying the Schemas Involved in Insecure People's Coping Strategies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(1), 78-93.
- Flugel Colle, K. F., Vincent, ACha, S. S., Loehrer, L. L., Bauer, B. A., & Wahner- Roedler, D. L. (2010). Measurement of Quality of life and Participant Experience with the Mindfulness- based Stress Reduction Program. *Complementary Therapies in clinical Practice*. 16: 36-57.
- Hamama-Raz, Y. Bergman, Y.S. Ben-Ezra, M. Tirosh, Y. Baruch, R. & Nakache, R. (2018). Attachment Patterns Moderate the Relation between Coping Flexibility and Illness Acceptance Among kidney Transplant Recipients, *Anxiety, Stress & Coping*, 31(5), 571-579.
- Hazan, C., & Shaver, P. (1986). Parental Caregiving Style Questionnaire. Unpublished manuscript.
- Keli, R. J. (2007). Mindfulness based and Cognitive behavior Therapy for Anger Management: an Integrated Approach, Phiadelphia College of osteopathic medicine, Thesis for degree of doctor of psychology.
- Li, G. M.L.Commons, M.L. Duong, T.Q., & Going, E.F. (2019). Predicting Criminality with Social Perspective taking, attachment relationship, anger, impulsivity and Depression. *Ethics, Medicine and Public Health*, 8, 146-155.
- ee nnj ,, Pppnng, C.A. & '' oo novnn, A. (2017). Social Foundations of Mindfulness: Priming Attachment Anxiety Reduces Emotion Regulation and Mindful Attention. *Mindfulness*, 8(1), 136-143.
- Masuda, A., & Tully, E.C. (2012).The Role of Mindfulness and Psychological Flexibility in Somatization, Depression, Anxiety, and General Psychological Distress in a Nonclinical College Sample. *Journal of Evidence-Based Complementary & Alternative Medicine*, 17 (1), 66-71.
- Malooly, A. M. (2012). the Role of Affective Flexibility and Cognitive Flexibility in Effective Antecedent-Focused and Online Reappraisal. University of Miami, Open Access Theses, 344.
- Mikulincer, M., & Arad, D. (1999). Attachment Working Models and Cognitive Openness in Close Relationships: A test of Chronic and Temporary Accessibility Effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(4), 710-725.
- Morrarty, E.L. Dozier, M. Bernard, K. Terracciano, S.M., & Moore, S.V. (2012). Cognitive Flexibility and Theory of Mind Outcomes among Foster Children: Preschool Follow-Up Results of a Randomized Clinical Trial. *Journal of Adolescent Health*, 51(2), 17-22.
- Nicolet, A. (2004). The second step violence prevention program: Effectiveness of a Brief Social skills Curriculum with Elementary-age children.
- Onufrak, J. (2019). State Emotion Regulation as a Mediator of the Relationship between State Attachment Security and State Mindfulness. USFSP Master's Theses (Graduate). 178. <https://digital.usfsp.edu/masterstheses/178>

- Ruskin, D.; Campbell, L.; Stinson, J.; & Ahola Kohut, S. (2018). Changes in Parent Psychological Flexibility after a One-Time Mindfulness-Based Intervention for Parents of Adolescents with Persistent Pain Conditions. *Children*, 5(9), 121.
- Rowe, A. C., Shepstone, L., Carnelley, K. B., Cavanagh, K., & Millings, A. (2016). Attachment Security and Self-compassion Priming increase the Likelihood that First-time Engagers in Mindfulness Meditation will Continue with Mindfulness Training. *Mindfulness*, 7(3), 642-650.
- Rodie, Z. P., Goodall, K., Darling, S., & McVittie, C. (2019). Attachment Insecurity and Dispositional Aggression: the Mediating Role of Maladaptive Anger Regulation. *Journal of Social and Personal Relationships*, 36(6), 1831-1852.
- Stevenson, J.C., Emerson, L.M. & Millings, A. (2017). The Relationship between Adult Attachment Orientation and Mindfulness: a Systematic Review and Meta-analysis. *Mindfulness*, 8, 1438.
- Shapero, B.G., Greenberg, J., Mischoulon, D. Pedrelli, P. Meade, K. Lazar, S.W. (2018). Mindfulness Based Cognitive Therapy Improves Cognitive Functioning and Flexibility Among Individuals with Elevated Depressive Symptoms. *Mindfulness*, 9(5), 1457-1469.
- Salande, J. Hawkins, R. (2016). Psychological Flexibility, Attachment Style, and Personality Organization: Correlations between Constructs of Differing Approaches. *Journal of Psychotherapy Integration*, 27, 3.
- Soltani, E. Shareh, H. Bahrainian, S.A. Farmani, A. (2013). The Mediating Role of Cognitive Flexibility in Correlation of Coping Styles and Resilience with Depression. *Pajoohandeh*, 18(2), 88-96.
- Shaver, P., & Mikulincer, M. (2005). Attachment Theory and Research: Resurrection of the Psychodynamic Approach to Personality. *Journal of Research in Personality*, 39, 22-45.
- Shahabizadeh, F., & Mazaheri, M.A. (2012). Perceived Childhood Attachment, Family Functioning and Religious coping. *Developmental psychology*, 8(31), 221-234. (In Persian)
- Segal, Z. V., Williams, J. M. G., & Teasdale, J. D. (2002). *Mindfulness-based Cognitive Therapy for Depression*. New York, NY: The Guilford press
- Taylor, j. L., & Navaco, R.w., (2005). Cognitive-Behavioral Treatment of Anger Intensity among Offenders with Intellectual Disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 15, 151-165.
- Wright, M. F. (2017). Intimate Partner Aggression and Adult Attachment Insecurity: The Mediation of Jealousy and Anger. *Evolutionary Behavioral Sciences*, 11(2), 187-198.